

Helena Leppänen

Kruukmaakarin kädenjäljillä

Kruukmaakarin kädenjäljillä

Kannen kuvatiedot

Kannessa yksityiskohta kruukmaakari Veikko Leppäsen korkeasta kuparilasitteisesta lattiamaljakosta (ks. koko maljakko sivuilla 14 ja 123), viereisellä sivulla Veikko Leppäsen pienempi kannumainen maljakko.

© 2020 Helena Leppänen

Taitto Ronja Brown

Suomen Tietokirjailijat ry on tukenut kirjan kirjoitustyötä

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi
Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN 978-952-80-2221-3

Kruukmaakarin kädenjäljillä

Helena Leppänen

SISÄLLYS

Lukijalle **9**
1 Savi valajansa käsissä – elotonta vai elävää **15**
2 Saveen ja keramiikkaan liittyviä termejä **17**
Materiaalin moninaisuus
Muodonanto ja poltto
Ammattinimitykset
3 Keramiikan varhaisvaiheista Suomen alueella **24**
Keramiikka keksintönä
Kampakeramiikasta nuorakeramiikkaan
Pronssi- ja rautakauden keramiikkaa
4 Keramiikanvalmistuksen ammattimaistuminen **31**
Keramiikka kauppatavaraksi
Teollistuminen
Koulutusta alalle
5 Perinteinen savenvalu Ruotsi-Suomessa **37**
Saksasta mestareita linnoihin
Ammattikunnan kasvu
6 Oppipojasta kisälliksi, kisällistä mestariksi **40**
Ammattikuntalaitos säätelijänä
Oppipojan oikeudet ja velvollisuudet
Kisällen vaellus ja mestarioikeuksien metsästys
7 Kruukmaakarin tekniikka **45**
Saven hankinta ja muokkaus
Astioiden dreijaus
Kuivaus, sorvaus ja henklaus
Formaus ja prässäys
Koristelu
Lasitusaineet
Lasitustekniikka
Uuni ja poltto

8 Kruukmaakarin tuotteet **71**
Ruukut ja vadit
Muut astiat ja pikkutavarat
9 Pohjalaisia kruukmaakareita 1800- ja 1900-luvuilla **81**
Tiedot 1800-luvun käsityöläisistä hajanaisia
Viimeiset kruukmaakarit ja 1900-luvun haasteet
Kooste arkistoasiakirjoista ja kirjallisuudesta löydetyistä kruukmaakareista
10 Teuvalla vaikuttaneet kruukmaakarit **91**
G. A. Grönroos
Sameli (Teirilä) Viljanmaa
Oskari Teirilä ja Jonni Teirilä
Edvard (Lagerström) Laitakari
Veikko Leppänen
11 Kruukmaakarista keraamikkoon **134**
Taidekäsityöaate
Studiokeraamikon ihanne
Produkti vai prosessi?
12 Funktionalistisen muotoilun ja modernin taiteen vaikutuksista **145**
Objektiivinen kauneus
Funktionalismin kyseenalaistuminen
1950-luku ja moderni taide
Vapaita taideteoksia
13 Yhteenvetoa ammatillisista stereotypioista, myyteistä ja identiteetistä **156**
Käsityön ja taiteen erilaiset merkityssisällöt
Savenvalaja sekä ammattihierarkian huipulla että pohjalla
Ammatin myyttiset tasot
Identiteettikysymykset
Lähteet **171**

Kuva 1. Kruukmaakareiden valmistamia punasavivateja pohjalaisessa karmikaapissa, alatasolla yksikorvainen potta. Kuva Stundarsin ulkoilmamuseosta.

Lukijalle

Käsillä olevassa julkaisussa hahmottelen kuvaa länsisuomalaisesta savenvalajasta, kruukmaakarista ja hänen työstään – kättensä jäljistä. Lähestyn aihettani ensin ammatin historiallisesta perspektiivistä käsin. Sen jälkeen suuntaan katseeni Etelä-Pohjanmaalle ja kuvaan viitteellisen taulukon muodossa maakunnassa toiminutta savenvalajien verkostoa. Taulukosta nostan lähilukuun Teuvalla vaikuttaneet kruukmaakarit ja kuvailen heidän tuotantoaan. Esinekuvien avulla pitäjän satavuotinen savenvaluperinne dokumentoituu nykyhetken näkökulmasta, siitä, millaisia esineitä projektieni puitteissa oli mahdollista löytää. Lopuksi valotan modernin ajan savenvalajan eli taidekäsityötä harjoittavan keraamikon syntytaustaa ja suhdetta työhönsä.

Kirjan lähdeaineistona käytän alan kirjallisuutta ja tutkimuksia sekä arkistomateriaalia niin Kansallisarkistoon kuuluvasta Vaasan maakunta-arkistosta kuin yksityisarkistoistakin. Perinpohjaiseen arkistotutkimukseen ei tässä yhteydessä ole ollut mahdollisuutta paneutua, mutta suulliset tiedonannot ovat tuoneet tärkeitä tiedon palasia historiallisen jatkumon ymmärtämiseksi. Tekstiin kutoutuvat väistämättä myös omat kokemukseni ja lukuisat saven ympärillä käydyt keskustelut, joissa olen ollut mukana keraamikko-tutkijanpolkuni varrella.

Punasavikeramiikan valmistusta on harjoitettu maassamme kahden erillisen traditiolinjan puitteissa. Länsisuomalainen perinne syntyi 1500–1600-luvuilla siitä kaupunkikäsityöstä, joka sai vaikutteensa emämaa Ruotsin kautta Keski-Euroopasta, lähinnä Saksan alueelta. Itäinen perinne puolestaan omaksuttiin Venäjältä ja se kotiutui Karjalan kannakselle venäläisten maaorjien myötä 1700-luvulla. Karjalassa savenvaluun keskittyneitä perheitä asui erityisesti Muolaan pitäjässä, johon kuuluivat Kyyrölän, Parkkilan, Kangaspellon ja Sudenojan kylät. Yleisesti tätä perinnettä alettiin kutsua

Kyyrölän keramiikaksi. Traditioiden sekoittumista tapahtui sotien jälkeen, kun useat kannakselta evakkoon lähteneet savenvalajaperheet perustivat verstaansa Hämeen seudulle.

Rajaan tarkasteluni tässä kirjassa länsisuomalaiseen perinteeseen. Länsirannikon lisäksi sen edustajia on toiminut myös Etelä-Suomessa ja Hämeessä. Tämän perinteen piirissä savenvalajan ammatti saattoi sisältää sekä ruukuntekijän, kaakelintekijän että muurarin töitä. Tuon esille pääasiassa ruukuntekijän repertuaaria, punasavisia käyttöastioita ja muuta pienesineistöä, joskin viittauksia kaakeliuunien valmistukseen ja muuraustöihin tekstissä toki ilmenee. Savenvalu oli usein kausiluonteista työtä, joten elantoa oli hankittava muidenkin taitojen ja toimien avulla. Käsityöammattien levittäydyttyä maaseudulle, saattoivat savenvalajat harjoittaa myös maanviljelystä ja karjanhoitoa.

Isäni serkku Veikko Leppänen (1915–1995) oli viimeisiä perinteen mukaisen oppipoikakasvatuksen saaneita kruukmaakareita Teuvalla ja olen päässyt jo lapsena muovailemaan hänen verstaassaan hyvin reirattua savea. Voin hyvin palauttaa mieleeni 1960-luvun savenhakureissut ja kuulla Veikon värikkään, mutta hieman pelottavanakin jyrähtelevän tarinankertojaäänen. Muistan elävästi verstaan hämärän salaperäisyyden ja kostean saven tuoksun.

Olin perinneorientoitunut nuori ja lähdin lukion ja kotiteollisuuskoulun jälkeen opiskelemaan kansatiedettä ja muita museoaineita, joissa vanhan arvostus oli vielä olemassa. Jyväskylän yliopistossa kaipasin silti käsillä tekemistä ja päädyin keramiikkataiteen opiskelijaksi Taideteolliseen korkeakouluun Helsinkiin.

Kruukmaakari oli taitava käsityöläinen, joka valmisti vaatimattomassa verstaassaan erilaisia ruukkuja, vateja ja muita käyttöastioita. Maasta kaivettu harmaa savi sai polttouunin kuumuudessa loistavan punaruskean värin. Parempiin vateihin valkosavella ja värimetallioksideilla tehdyt koristeet kuulsivat kirkkaina houkuttelevan kiiltävän lasitepinnan läpi.

Kirjassa kuljetaan Kruukmaakarin kädenjäljillä ja kerrotaan länsisuomalaisen punasavikeramiikan perinteestä, siitä vanhasta savenvalutekniikasta, jonka edustajia toimi monissa pitäjissä Etelä-Pohjanmaallakin 1800- ja 1900-luvuilla. Teuvalla savenvaluperinne jatkui yhtenäisenä sadan vuoden ajan.

Teuvalaissyntyinen keraamikko ja taiteen tohtori Helena Leppänen on kirjoittanut useita keramiikan, keraamikon ja astioiden historiaan liittyviä teoksia. Tässä julkaisussa hän tarkastelee asiantuntijan kokemuksella sekä perinteiselle kruukmaakarille että modernin ajan keraamikolle yhteistä rakkautta saveen ja sen muotoiluun.

9 789528 022213